

Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmetörténet

Tanulmányok Tarnai Andor halálának 25. évfordulójára

Szerkesztette
PAPP INGRID

reciti
Budapest
2020

A kötet a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézetének támogatásával jelent meg.

A borítón: A Magyar Királyság mint a *Respublica christiana* védőbástyája.
Szigetvári népművészeti rajz, részlet (1666–1670 között)

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2630-953X
ISBN 978-615-5478-93-2

Kiadja a Reciti,
BTK Irodalomtudományi Intézet,
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
www.reciti.hu
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor,
a BTK Irodalomtudományi Intézetének igazgatója
Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Bevezető	9
KECSKEMÉTI GÁBOR	
Tarnai Andor a tudománytörténetben: a magyar irodalomtörténeti gondolkodás szintézistől szintézisig	11
 „SZÓBELISÉG ÉS ÍRÁSBELISÉG A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON”	
KOROMPAY KLÁRA	
Tarnai Andor és a magyar nyelvtörténet	35
BARTÓK ZSÓFIA ÁGNES	
A másodlagos szóbeliség elsődleges forrásai Latinul tudók magyar nyelvű egyházi szövegei a reformáció előtt	45
VIZKELETY ANDRÁS	
Egy krónikacsoport szaporodó szövegemlékei	59
KONRÁD ESZTER	
„...quidam devotissimus frater, qui XXX. annis in Vicaria Boznae laboraverat” Giovanni Ristori, Sienai Bernardin lelki vezetője	65

„...A MAGYARORSZÁGHOZ VALÓ TARTOZÁST KIFEJEZŐ [...] ESZMÉK TÖRTÉNETE”

SZILÁGYI MÁRTON

Filológiából eszmetörténet

Tarnai Andor *Extra Hungariam...* című monográfiájának

tudománytörténeti helyéről 83

TÓTH GERGELY

Óslakos-vita vagy közös őstörténet?

Perlekedő és megegyezést kereső néperedet-narratívák

Magyarországon a 17–18. században 93

PAPP INGRID

Felső-magyarországi német és szláv nemzeti ideológiák

egy 17. századi biblikus cseh nyelvű alkalmi prédikációban 109

TÜSKÉS GÁBOR

Önéletrajzi Magyarország-képek a száműzetésben: Rákóczi és Mikes 135

TÓTH KÁLMÁN

Tarnai Andor Hungarus-hazafiság koncepciójának

politikai gondolkodástörténeti vonatkozásai 171

„...FORMULÁK ÉS ALKALOM [...] FOLYAMATOS TOVÁBBHAGYOMÁNYOZÓDÁSA”

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Magyar vonatkozások Tito Strozzi *Borsias* című eposzában 181

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Egy kétes hitelű Janus Pannonius-epigramma 16. században

nyomtatott variánsa 191

IMRE MIHÁLY

Doctrina és eloquentia egysége

Johann Sturm: *De amissa dicendi ratione* 207

BARTÓK ISTVÁN

Adalék a 18. századi magyar egyházi retorika történetéhez:

Gombási István prédikációelméleti munkássága 223

SZILÁGYI ANDRÁS

Clipeus sive propugnaculum christianitatis

Egy európai szállóige időszerűsége és képi megjelenítésének változatai

a 17. század második felében 231

LÉNÁRT ORSOLYA

„Extra Hungariam non est vita...”

A *fertilitas*-toposz megjelenési formái a 19. század eleji magyarországi

német nyelvű irodalomban 251

„...A MODERN SZERZŐ [...] KIALAKULÓBAN VOLT”

LENGYEL RÉKA

Írói és tudóslevelezések: Révai Miklós 265

FEKETE NORBERT

A szerzői névhasználat mint a kritikai vélemények megismerésének

eszköze a klasszikus századforduló magyar irodalmában 273

PENKE OLGA

A francia nyelvű idézetek szerepe Batsányi vitázó és értekező prózájában

Voltaire esztétikai gondolatainak magyar visszhangja 291

PATONAI ANIKÓ ÁGNES

Egy „középszerű história”

Tompai Mihály *Szécsi Máriájáról* 305

Névmutató 317

A kötet szerzői 333

A szerzői névhasználat mint a kritikai vélemények megismerésének eszköze a klasszikus századforduló magyar irodalmában

„Bár nem szólsz s cselekedsz semmit, ha Minerva nem ihlet
– óv ízlésed, eszed –, de ha írnál mégis akármit
egyszer, Maeciusunk finom füle hallja s atyádé,
majd az enyém. Te kilenc évig tartsd vissza a műved,
jól elzárva. Amit ki nem adsz, azon egyre törölhetsz;
nem tud a szó, ha kiszállt egyszer, soha visszarepülni.”
(Horatius: *Ars poetica*, *Epist. II*, 3, 385–390.)¹

Tanulmányomban egy kritikátörténeti probléma vizsgálatával szeretnék adózni Tarnai Andor emlékének. A mottóul választott idézet rámutat, hogy a szerző ki-lépése az irodalmi életbe már az antikvitásban foglalkoztatta az írókat. Horatius, aki nagy hatást gyakorolt a klasszikus századforduló magyar irodalmára, úgy vélte, hogy a publikálás előtt nyugodtan lehet, sőt ajánlott is változtatni az íráson; illetve a formálódó mű értő szemeknek való megmutatása segíthet abban, hogy a szerző vállalható alkotással lépjen ki az irodalmi nyilvánosságba. A klasszikus századforduló előtt a művek következmények nélküli tökéletesítésére elsősorban az írói műhelymunka kínált lehetőséget, amibe csak a szerző által korlátozott kö-zösség szólhatott bele. A nyomtatás második forradalma és a folyóiratok elterjedése lehetővé tette, hogy a nyilvánosságban a szerzők változatos névhasználattal kö-zöljék műveiket, ami oda vezetett, hogy az alkotók a közösséget, illetve a kritikát

1 Quintus HORATIUS FLACCUS, „Ars poetica”, ford. MURAKÖZY Gyula, in Quintus HORATIUS FLACCUS, *Összes versei*, szerk. bev. és utószó BORZSÁK István és DEVECSERI Gábor, jegyz. SZEPESSY Tibor és BORZSÁK István, *Kétnyelvű klasszikusok* (Budapest: Corvina Kiadó, 1961), 595.

is bevonhatták írásaik formálásának folyamatába.² Az alakuló művekről hozott bírálatok lehetővé tették, hogy egy saját névvel vállalt kiadás előtt a fogadtatás visszhangját figyelembe véve az alkotó még változtathasson. Ezzel a gyakorlattal a korabeli értelmezők egy része szerint elkerülhetők voltak a nem megfelelő szövegekkel való fellépésből adódó kellemetlen következmények. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy két, a klasszikus századforduló különböző időszakából vett eset segítségével bemutassam, hogy miként jelentkezett ez az elképzelés és milyen szerzői, illetve kiadói névhasználati megfontolások kapcsolódtak hozzájuk. Először is báró Ráday I. Gedeon versei kiadására vonatkozó elképzeléseit, illetve szerkesztői, Batsányi János és Kazinczy Ferenc erre érkező reakcióit vizsgálom. Másodszor a Schedel (Toldy) Ferenc és a Bajza József közötti Júliusz-vitát elemzem, melynek apropóját az adta, hogy Toldy Bajza tudta és hozzájárulása nélkül álnéven adta közre verseit.

Ráday Gedeon szerzői névhasználatának kritikaelméleti megfontolásai és fogadtatásuk

Ráday teljesen máshogy viszonyult az irodalomhoz, mint kora költészettel is foglalkozó, de publikálástól vonakodó arisztokrata írói.³ A protestáns köznemesi családból származó Ráday hosszú életének csak utolsó évtizedében emelkedett a főrendűek közé: a bárói címet 1782-ben, majd a grófit 1790-ben nyerte el. Ez azonban nem jelentette a főúri normák gyors átvételét és a Rádayak arisztokraták közé való befogadását sem.⁴ Ennek köszönhetően I. Gedeon alapvetően köznemesként jelent meg a rendi nyilvánosság fórumain.⁵ Családi háttere miatt teljesen más volt az irodalomhoz és könyvekhez való viszonya: édesapja, I. Pál nem csak II. Rákóczi Ferenc kancellárja volt, hanem a család gazdag könyvtárának megalapozó-

2 FRÉDÉRIC BARBIER és Catherine Bertho LAVENIR, *A média története: Diderot-tól az internetig*, ford. BALÁZS Péter, Osiris kézikönyvek (Budapest: Osiris Kiadó, 2004), 23–85.

3 Vö. FEKETE Norbert, „Orczy Lőrinc szerzői névhasználat és az irodalom státusza”, in *Az ember: Kultúrtörténeti és poétikai megközelítésben*, szerk. DÉRI Eszter, DÓBÉK Ágnes, GÖRÖG Dániel, MARKÓ Anita és MARÓTHY Szilvia, Fialatok Konferencia (FiKon) 2016, 205–219 (Budapest: reciti, 2017).

4 SZILÁGYI Márton, „Ráday (I.) Gedeon és a magyar irodalom intézményesülése”, in *A Ráday-család a magyar kultúrában: 300 éve született Ráday Gedeon. A 2013. október 10-én megrendezett jubileumi konferencia előadásai*, szerk. BEREZC Ágnes, A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 10, 38–51 (Budapest: Ráday Gyűjtemény, 2014), 38.

5 BORBÉLY Szilárd, „Ráday Gedeon (1713–1792)”, in RÁDAY Gedeon és FÖLDI János, *Összes versei*, kiad. BORBÉLY Szilárd, Régi magyar költők tára: XVIII. század, 297–318 (Budapest: Universitas Kiadó, 2009), 310.

ja, illetve a kegyességi költészet gyakorlója is.⁶ I. Gedeont az atyai hagyományok folytatójaként, elsősorban könyvgyűjtőként tartja számon az utókor. Érdeklődésének köszönhetően meglehetősen olvasottnak számított, aki a korabeli tudományosság legfrissebb eredményeit ismerte, és széleskörű tudással rendelkezett a nyugat-európai folyóirat-kultúráról is. Sokra tartotta a lapokban rejlő lehetőségeket, melyek biztosíthatták a kereteket a tudós társaságok megszervezéséhez.⁷

Ráday első költeményeit a 18. század közepén írta, és csak Kazinczy és Batsányi ösztönzésére ragadott újra pennát élete vége felé. Elsődlegesen a különböző versformákkal való kísérletezés érdekelt. A nyilvánosságban, önálló kötettel való fellépés lehetősége hajlott kora és karcsú életműve miatt már nem adatott meg neki.⁸ Ellenben a nyomtatott nyilvánosságban, ha a szerzői névhasználat eszköztárának alkalmazásával is, de igyekezett megjelentetni költeményeit. A folyóiratok nyilvánosságának kipróbálása és a megjelenítendő szerzői név kérdésköre azonban aktívan foglalkoztatta. Erre utal a szerzői névválasztását megjelenítő *Az N. s az Ypsilon...* című epigrammája:

Az N. s az Ypsilon, akként a két magános
A. és J., a Magyar Musában, vallyon ki?
Szegény Currirt Jacob, Istvány s György kérdezi,
Úgy Imre s' Bertalan, Tamás, Sebestyén, Péter, Pál,
Filepp, Ambrús, Elek, Máthé, Lukáts, Márk s' Gál;
de ki győzné nevét, a ki szint' ezt kívánnya?
Hogy senkiis azért szememre már ne hánnya,
Nem titkolom: vagyon Arádi Jérubál:
S' hogy még inkább értsd, s' ne tőrd elméd nagyon,
Tudd meg: deák Nevem. N. végzi s' Ypsilon.⁹

Borbély Szilárd szerint a báró a verssel kulcsot adott az 1787-ben, a *Bétsi Magyar Musában* N. Y. valamint A. J. monogramokkal közölt versei szerzőségéhez, melyek iránt az olvasók a szerkesztősnél tudakolóztak.¹⁰ Ráday későbbi költeményeit is előszeretettel írta alá ezekkel az áljelekkel. A betűjelek jelentését azonban későbbi kiadói, Kazinczy és Batsányi előtt sem fedte fel. A vers alapján látható,

6 Uo., 317.

7 Uo., 302–303.

8 BORBÉLY Szilárd, „Bevezető”, in RÁDAY és FÖLDI, *Összes versei...*, 11–20, 11; BORBÉLY, „Ráday Gedeon...”, 310–311, 318; SZILÁGYI, „Ráday (I.) Gedeon...”, 46.

9 RÁDAY Gedeon, „[Az N. s az Ypsilon...]”, in RÁDAY és FÖLDI, *Összes versei...*, 108.

10 Uo., 383.

hogy az áljelek kiválasztása tudatos tervezés alapján történt. Az A. rövidítés az Arádi, vagyis a Rádai anagramma első betűje, míg a J. a Jérubálnak, a Gedeon bibliai névváltozatának rövidítése. Az N. és az Y. pedig a szerző latin nevének, a Gedeon Rádaynak az utolsó betűi. A báró a *Bétsi Magyar Musáiban* megjelent versei segítségével a rejtőzködésre a társadalmi státusz védelmét középpontba helyező diszkrét szerzői névhasználat stratégiáját alkalmazta. Ennek jegyében az előkelő társadalmi pozíciókkal rendelkező szerzők arra törekedtek, hogy az inkognitójuk mindvégig fennmaradjon egy olyan időszakban, amikor az irodalom szerepe és célja vitatottnak számított. Mezei Márta szerint Magyarországon a névtelenség és az álnévhasználat „korjelenség” a 18. században, ugyanakkor különböző „változatai” alakultak ki.¹¹ A költői rejtőzködést motiválhatta az is, hogy a szerző társadalmi státusza miatt nem szeretett volna szembesülni a nyilvános kritikával (lásd báró Orczy Lőrinc), vagy éppen költői-mecénási pozíciója miatt sokkal inkább a háttérben szeretett volna maradni (mint pl. Mártonfi József erdélyi püspök).¹² Kortársaival szemben Rádayban az elfogulatlan kritika iránti igény is felmerült, és a névtelenséget arra használta, hogy annak védelmében anélkül értesülhessen az olvasók véleményéről, hogy neve feltüntetésével szégyent hozna társadalmi státuszára. Amíg a *Magyar Musáiban* bonyodalmak nélkül titkolhatta el szerzőségét, addig a *Magyar Museumban* már szembesülni kényszerült ifjú szerkesztői, vagyis Batsányi és Kazinczy újabb irodalom-felfogásával.

Ráday 1788. február 15-én írt levelében üdvözlí Kazinczyék folyóirat-indítási tervét, és megemlíti, hogy a „[m]ásodik darabba” ő is szeretne publikálni. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a folyóirat csak akkor lehet sikeres, ha a tagok között „több ösmert, és nevezetes” személy is képviselteti magát. Elsődlegesen Teleki Józsefre és Ádámra, illetve Orczyra gondol, akik ha nem is csatlakoznak a szervezethez, de „munkájokat bé adni nem sajnállanak”.¹³ Kazinczy 1789. január 3-án reagál Ráday nem sokkal korábbi küldeményére:

örömmel bontottam-fel mind magam mind Társaim a' Verseket, látván, hogy Nagyságod kis Társasságunkat millyen kegyesen öregbíti: de tsak-hamar azután nagyon

11 MEZEI Márta, *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Irodalomtörténeti könyvtár 30 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974), 85, 88.

12 FEKETE, „Orczy Lőrinc...”; PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Egy rejtőzködő irodalmár a 18. századból: Mártonfi Józseferdélyi püspök (1746–1815)* (Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2016), 17–18.

13 Ráday Gedeon (a továbbiakban: Ráday) Kazinczy Ferencnek (a továbbiakban: Kazinczy), 1788. febr. 15., in KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013), 1:165.

el-szomorodtam, azt olvasván hozzám intézni méltóztatott Leveléből, hogy Nevét eltitkolatni óhajtja. Én akkor Regmetzen voltam, 's tsak levelemmel küldöttem-bé a' Verseket Kassára, 's Társaimat visszajövelemtkor hasonló szomorúságban találtam.¹⁴

A társaság tagjai nemtetszésüket fejezték ki amiatt, hogy Ráday a *Bétsi Magyar Musá*ban használt gyakorlatához hasonlóan kívánt eljárni. Ez azonban ellentétes volt elveikkel, mely a nyomtatásban névvel való megjelenést és a magyar kultúra terjesztésében való aktív közreműködést részesítette előnyben. A báró, ellentmondva korábbi fejtegetéseinek, éppen azt fogalmazta meg, hogy a folyóiratban egyáltalán nem szeretne részt venni a nevét viselő művekkel.

Kazinczy igyekezett több érvet is felsorolni az idős költő meggyőzésére. Kazinczy figyelembe vette Rádaynak azt a korábbi megjegyzését, hogy a társaság gyarapodásához szükséges a főurak megnyerése. Ezt szem előtt tartva a következőképpen érvel: „közönségesen tiszteltt Neve Társaságunknak fényt, és következőképpen elő-menetet, 's a' Literaturának tekintetet és gyarapodást ad”.¹⁵ A név vállalása nem csak a társaság, hanem a haza érdekét is szolgálta volna. Az anonimitás veszélyeire is felhívja Kazinczy a figyelmet: „Nagyságod Nevének el-mellőzését látván mások, ugyan azt kívánják majd.”¹⁶ Kazinczy szerint, ha Ráday nem tünteti fel nevét, akkor azzal más, írással és a magyar kultúra ügyével foglalkozó főurakat is az anonim publikálásra biztathatja, aminek súlyos következményei lehetnek a vállalkozásra nézve. Egyrészt, ha kevés nagy tekintélyű, munkáit névvel jegyző nemest vont volna be a lapjába, akkor az megkérdőjelezte volna, hogy valóban kellő társadalmi támogatás áll-e mögötte, illetve kétségesse tette volna az irodalom legitimációját is. Másrészt Ráday nyilvános fellépése ösztönzőleg hatott volna másokra. Elveit Molnár János szepesi kanonok példájával illusztrálja 1793. január 3-i levelében: „[s]zentül mondom, hogy Kánonok Molnárnak egynehány darabjait egyenessen visszavetettük, azt kívánván, hogy neve titokban maradjon. Ő néki bibéje volt; mert Szerdahelyi meg-bántotta, 's már most fél[.]”¹⁷ Szerkesztőként akár azt is vállalta volna, hogy névtelenül nem közli az illető verseit, mivel az anonim szöveg jelenlétével vagy hiányával nem szolgálta volna a társaság és a haza érdekeit. Figyelemre méltó annak hangsúlyozása, hogy Molnár költeményei korábban már negatív kritikát kaptak, ami miatt sejthető, hogy a kanonok valószínűleg csak óvatosan akart volna fellépni a nyilvánosságban. Ugyanakkor

14 Kazinczy Rádaynak, 1789. jan. 3., in Uo., 1: 246.

15 Kazinczy Rádaynak, 1789. jan. 3., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:246–247.

16 Kazinczy Rádaynak, 1789. jan. 3., in Uo., 1:247.

17 Kazinczy Rádaynak, 1789. jan. 3., in Uo., 1:247.

a társaság a szerzőt magát sem tartotta kiválónak, és a későbbiek során Kazinczy csak azért adta ki verseit az *Orpheusban*, hogy gúnyolódjon rajta.¹⁸ Ráday azonban más megítélés alá esett, mivel ő Kazinczy szerint megfelelő verseket készített. Ezt igazolandó megküldte neki versei névvel ellátott tisztázatát, mintegy nyomatékosítva, hogy költeményei méltók arra, hogy bekerüljenek: „[i]mé már egyik Társam le-írt a’ Versekből egynehányat, hogy ezen Negyedbe iktattassanak, ’s alájok tette Nagyságodnak nevét, olly reménység alatt, hogy kérésünk meg-hallgattatik. – Ha meg tsalatkoznánk, kérem alázatosan: leg-alább a’ B. R. G. nevezeteket hagyja-meg Nagyságod.”¹⁹ A B. R. G. monogram feltüntetésével azonban az értő olvasók könnyedén azonosíthatták volna. Ez a megoldás nem volt idegen a *Magyar Museum*tól. Jól mutatja ezt, hogy B. O. L. monogrammal publikálták Orczy egyik fordítását is.²⁰

Ráday 1789. január 20-i válaszában elhatárolódik attól, hogy nevének „initialis betűi legyenek jegyek gyanánt” feltüntetve versei alatt, és inkább névhasználatának kritikaelméleti megfontolásaival akarja meggyőzni fiatalabb pályatársait:

nem az a czélom, hogy az nevemet örökössen el-titkoljam, hanem egyedül az, hogy avagy tsak esztendeig experialhassam, mitsoda ítélet tételek lesznek versetskéim iránt: ugyanis azt igassággal el-mondhatom magamról, hogy soha még magam munkáival úgy nem conteltáltattam, hogy azokban meg nyughattam volna, hanem valameny-nyszer által olvasom, mind annyszor corrigálom: és így igen szeretném, ha mások ítéletét halván, azokat meg jobbithatnám, és valójában senkisé fog meg sérteni, ha valakiktől hibáimat halhatom.²¹

Célja a korrekciót segítő részrehajlatlan ítélet kinyerése volt, melynek kimondását a szerző ismerete megnehezíti: „elég rossz szokásban jött az az embereknel, hogy ha egyszer az Auctort esméri, szemben még hibáit is ditsérik: ellenben ha-nem esméri, sokszor hibáit maga előttis meg mondgyák, melly ha az igasságon van épülve, az Auctor magát corrigálhattya.”²² Egyrészt látta, hogy a kritikus ítéletét tompíthatja, ha tisztában van vele, hogy az alkotó magas társadalmi státusszal rendelkezik. A hazai viszonyok között a nemesek irodalmi műveit érintő bírálat nem

18 Kazinczy Rádaynak, 1791. dec. 15., in Uo., 2:230. Vö. Kazinczy Döbrentei Gábornak, 1815. aug. 29., in Uo., 13:120.

19 Kazinczy Rádaynak, 1789. jan. 3., in Uo., 1:247.

20 B. O. L. [Báró ORCZY Lőrinc], „Wieland’ *Agathonnyának* utolsó könyvéből 30dik Decembr. 1778.”, *Magyar Museum* 1, 3. sz. (1789): 204–211.

21 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:255.

22 Uo., 1:255–256.

csak a kritikust sarkallta finomabb vélemény megfogalmazására, hanem felvetette annak lehetőségét, hogy kijelentéseivel a szerzőt vagy akár az egész nemesi házat megsérti.²³ A nemesi név ugyanis sohasem csak az adott személyre vonatkozott, hanem mögötte ott álltak az ősök és a rokonok is. A negatív bírálatot könnyedén az egész családot érintő személyisértésként lehetett értelmezni. Ráday ezért úgy tekintett a szerzői névhasználat eszközére, mint ami biztosíthatja az elfogulatlan ítéletek megfogalmazásának lehetőségét, hiszen az ítéletet befolyásoló legfontosabb probléma, a nemesi család neve nem jelent volna meg a költemények alatt. Másrészt a báró szerint a horatiusi *nonumque prematur in annum* maximájának alkalmazása nem garantálja az irodalmi nyilvánosságba való kilépés veszélytelenségét. Ráday elképzelésében az elfogulatlan bírálatot korrekció követte, mely alkalmassá tette a művet a javított közlésre. A báró kritikus személyiségéből kiindulva a javított verzió újabb közzétételét sem lehetett volna tökéletes állapotnak tekinteni. Harmadrészt az álneves szöveg bírálata nem közvetlenül a szerzőt, hanem egy álszemélyiséget érintett volna, így az alkotó a névhasználat védelmében anélkül javíthatta vagy vethette el művét, hogy azzal negatívan befolyásolta volna a saját névvel ellátott szövegkorpusza megítélését.

Művészi gyakorlata, mely során a minél kifinomultabb formák megvalósítására törekedett, szorosan összekapcsolódott kora aktuális kritikai elveivel, melynek példáját a külföldi, elsődlegesen a „Lipsiai, Göttingai, és Hamburgi ugyneveztetett Almanachokban”, „Wieland Mercuriussában” és a „Német Museumban” fedezte fel.²⁴ A külföldi irodalmi és esztétikai tendenciákkal Ráday mint könyvgyűjtő és olvasó tisztában volt, és maga is előfizetője volt Wieland *Deutscher Merkurjának* és a *Deutsches Museumnak*.²⁵ A német folyóiratoknak arra a sajátosságára is felhívta a figyelmet, hogy az azokban megjelent költemények fele névtelen volt.²⁶ Az anonim művek nagy számát az említett kritikai normával magyarázta, és a folyóiratokra úgy tekintett, mint amelyek a művek egy későbbi, névvel ellátott kiadás számára még korrigálható változatát közlik.

A báró Kazinczyt a gyakorlatban is megpróbálta meggyőzni arról, hogy az általa képviselt elv működik. Ennek érdekében név nélkül elküldte Kazinczy *Bé-vezetését*, vagyis a *Magyar Museum*hoz írt programtanulmányát²⁷ erdélyi tudós barátainak, Aranka Györgynek és Zilahi Sámuelnek, akik kedvezően fogad-

23 Vö. HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény*, Irodalomtörténeti könyvtár (Budapest: Universitas Kiadó, 2007), 194.

24 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:256.

25 Ráday Kazinczynak, 1788. jún. 2., in Uo., 1:182.

26 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in Uo., 1:256.

27 [KAZINCZY Ferenc], „Bé-vezetés”, *Magyar Museum* 1, 1. sz. (1789): III–XXIV.

ták a cikket.²⁸ Ráday a következőképpen vonatkoztatta saját magára az esetet: „[m]ostan ezen példából láthattya az Ur, melly jó ízűn fogna nekemis esni, ha munkátskáim felől ilyen részre hajlás nélkül való itéletet fognak tenni, ugyanis ha néhol abban hibákat találnak, azokat köszönettel meg Corrigoalom; ha pedig meg ditsírnék, azt igaz ditsiretnék fogom tartani, minthogy nevemet nem tudván, hizelkedéstől nem tarthatok.”²⁹ Kazinczy válaszában Ráday kritikai megfontolásaira nem reagált.³⁰ Ebből arra lehet következtetni, hogy nem akarta a báró gyakorlatát jóváhagyni és ezzel utat engedni az álneves közléseknek.

I. Gedeon elképzelésében a névhasználat és az életkor kérdése is összekapcsolódott. Ennek alapján utasítja vissza Molnár kanonok névtelen írásainak elvetését: „[a]zt nem approbálhatom, hogy az Urak azoknak, az kik neveiket nem kívánnyák bé tétetni, negativát adtanak, mert ez minden Gyűjteményekben szokatlan dolog; kiváltképpen káros pedig, ha az negativa iffjaknak, és tsak mostan kezdőknek adattatik, mert kivált ezek igen szeretnek, sött szükségesis nékiek egy darabig lappangani, hogy fel-serkentést érdemellyenek.”³¹ Ráday tehát nevelő, az írástechnika elsajátítását, csiszolását, a kezdő írók kritika általi tanulásának lehetőségét kapcsolja a folyóiratokban való névtelen közléshez. Ő viszont éppen hajlott korában lépett ki a nyilvánosságba, ami szintén megkövetelte az óvatosságot, ezért komolyan vette, hogy bizonyos stíluszintekhez vagy témákhoz kötődő művei csak álneven jelenjenek meg. Ide sorolja Anakreón-fordításait is: „azt, hogy Anacreonból darabokat fordítottam, nem szégyenlem, ugyanis a' leg ártatlanabakat igyekeztem választani; de mégis azt, hogy Anacreonból való fordítottásaim mennyen leg előszszöris belé a' Gyűjteményben, valósággal szégyenleném, mint-hogy már ilyen idős embertől akárkiis avagy tsak előszször másfélét várna”.³² A korabeli felfogás szerint nevetségessé tette volna magát, ha hajlott kora ellenére szerelmes versekkel jelentkezik. Ezzel szemben az apai hagyományokat követő kegyességi versek,³³ az eposzköltői hagyományhoz sorolható Zrínyi-átdolgo-

28 Ráday Kazinczynak, 1789. márc. 1., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:294; Aranka György Kazinczynak, 1789. jan. 10., in Uo., 1:295–298.

29 Ráday Kazinczynak, 1789. márc. 1., in Uo., 1:294–295.

30 Kazinczy Rádaynak, 1789. márc. 14., in Uo., 1:301.

31 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in Uo., 1:256–257.

32 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:256.

33 B. Id. RÁDAY Gedeon, „Két ének Gellertbül fordítva, ugyan azon vers nemével, a' melyben ő írta. (A. Kérés; B. A' Kereszténynek estvéli maga meg vizsgálása Gellert szerént)”, *Magyar Museum* 1, 2. sz. (1789): 94–97; B. Id. Ráday Gedeon, „'Soltar' szokott nótájára”, *Magyar Museum* 1, 3. sz. (1789): 270. Álnévvel egy kegyességi verse jelent meg itt: A. J. [RÁDAY Gedeon], „[Első zsoltár követése]”, *Magyar Museum* 1, 2. sz. (1789): 85.

zásai,³⁴ valamint fabulája saját nevével jelentek meg.³⁵ Ráday konkrét utasításokkal látta el a szerkesztőket arra nézve, hogy melyik tematikus csoporthoz milyen szerzői neveket tüntessenek fel.³⁶ A következőképpen határozott szerzői névhasználatáról: „minden Negyedben egy olyan munkátskám fog be menni, mellynek alája lesz írva az nevem”. Ugyanakkor kiköti, hogy ezt a költeményt ő fogja kiválasztani. Ezzel egyszerre próbálja kritikai elveit érvényre juttatni és valamennyire figyelembe venni a társaság elképzeléseit is: „ki kérem azt továbbis az Uraktul, hogy az több darabjaim Anonime mehessenek bé. E szerént az Urakis el érik kívánságokat és énis.”³⁷

Ráday azzal az optimizmussal közölte elképzeléseit, mintha a szerzői névhasználat teljesen képes lenne megvédeni bármilyen következménytől. Meglepte annak lehetősége, hogy a titok ismerői, különösen a redaktorok saját érdekeik megvalósítása érdekében módot találhatnak arra, hogy kiszivárogtassák a rájuk bízott információkat. A laphoz külső munkatársként kapcsolódó báró éles szemmel vette észre, hogy Kazinczyék igyekeznek visszaélni bizalmával, ezért arra kérte a társaságot, hogy ne engedjék be az olyan költeményeket, ahol a nevét megemlíti. Erre hozza fel példának Baróti Szabó Dávid *Méltós[ágos]*. *Báró Ráday Gedeon Társunkhoz* című versének elhagyását, mert az olvasók „sajdittani fogják”, hogy ő is szerepel a lapban.³⁸ Kazinczy 1789. február 2-i levelében ismét azt hangsúlyozza, hogy Baróti Szabó sorai ne maradjanak ki, hanem „minden változtatás nélkül álljanak meg a’ leg-első helyen. Így bizonyosságul fognak lenni mind Nagyságod eránt való tiszteletünknek, mind annak az aestimationnak, a’ mellyel némely Hazafi Irók eránt viseltetünk”.³⁹ A tudós hazafiságra való hivatkozás megyőzte Rádayt, aki válaszában elfogadta, hogy a vers „változás nélkül” kerüljön be a *Magyar Museum*-ba. Feltüntetett nevééről pedig így nyilatkozik: „nem hogy én ezt a nevet bánám, sött inkább ditsekedem és gyönyörködöm benne”.⁴⁰ A vers ennek a kérésnek megfelelően a báró nevére tett utalásokkal jelent meg a *Museum*-ban.⁴¹ Ráday és

34 B. Id. RÁDAY Gedeon, „Gróff Zrínyi Miklós Szigeth Vára’ veszedelmének köttetlen beszédre-való fordítása”, *Magyar Museum* 1, 3. sz. (1789): 212–230; B. Id. RÁDAY Gedeon, „Zrínyi’ harmadik éneke Sziget’ veszedelemről”, *Magyar Museum* 2, 4. sz. (1790): 411–431.

35 G. Id. RÁDAY Gedeon, „A’ róka, és holló”, *Magyar Museum* 2, 2. sz. (1790): 138–139.

36 Pl.: Ráday Kazinczynak, 1789. febr. 19., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 1:278.

37 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in Uo., 1:258.

38 Ráday Kazinczynak, 1789. jan. 20., in Uo., 1:256.

39 Kazinczy Rádaynak, 1789. febr. 2., in Uo., 1:260.

40 Ráday Kazinczynak, 1789. febr. 19., in Uo., 1:279.

41 [BARÓTI] SZABÓ Dávid, „Méltós[ágos]. báró Ráday Gedeon Társunkhoz”, *Magyar Museum* 1, 2. sz. (1789): 75–77.

Kazinczy levelezéséből látható, hogy a szerkesztők felvetései ellen a báró először tiltakozott, majd az újabb megkeresésekre enyhített korábbi elvein.

A szerzői név mint a kritikai fogadtatás bemérésének eszköze a Júliusz-vitában

Nem tudni, hogy az ifjú Schedel Ferenc magától vagy esetleg Rádayhoz hasonlóan külföldi lapok alapján jutott arra a következtetésre, hogy a szerzői névhasználat megvédelmezheti az író az éles kritikától. Toldy német polgárcsaládból származott, ezért könnyedén hozzáférhetett a korabeli német almanachokhoz, melyek szerzői névhasználati gyakorlatából hasonló következtetésekre juthatott, mint Ráday. A báró, ahogyan fentebb már utaltam rá, elsősorban a fiatalok számára javasolta módszerét. A Toldy és Bajza között zajló Júliusz-vitában azonban már egy másik, öntudatosabb írógeneráció fejtette ki véleményét, és egészen más megfontolások álltak döntéseik mögött. Időközben az irodalom polgárjogra emelkedett, és a szóban forgó alacsonyabb származású ifjak sokkal inkább karrierlehetőséget láttak a kibontakozó irodalmi életben. Toldy 1824. július 14-én kelt levelében arról tájékoztatta Bajzát, hogy őt, korábban neki átadott versét (*Philomélához, Lantos, A' Ligethez, Súlyomvár, Égi háború*), amelyeken jóváhagyás nélkül időközben változtatott, Kovacsóczy Mihály titokban megjelentette az *Aspasia* című almanachjában. Toldy ezzel a lépéssel szeretne volna elősegíteni barátja kilépését az irodalmi életbe. Döntése alapján Bajza egyes költeményeit Júliusz álnévvel, míg másokat barátja nemesi nevével ellátva adták ki.⁴² Bajza szerint ez az eset megpecsételte lírikusi karrierjét, mert Schedel és Kovacsóczy miatt a csiszolásra szoruló versek szerzősége ismertté válhatott, és leleplezte költészete gyengeségeit.⁴³ Bajza amúgy is inkább elégedetlenül nyilatkozott költeményeiről, és azok folyamatos korrigálására törekedett. Ebben a korszakában elsősorban arra összpontosított, hogy javításaival olyan verseket írjon, amelyek minél tökéletesebben kielégítik az olvasók szentimentalista líra iránti igényeit.⁴⁴ Schedel álneves közlései azonban az alapos Bajza elképzelésével szemben a szerzői karrierépítésre egy, a Ráday gya-

42 Toldy Ferenc (a továbbiakban: Toldy) Bajza Józsefnek (a továbbiakban: Bajza), 1824. júl. 14., in BAJZA József és TOLDY Ferenc, *Levelezése*, kiad. OLTVÁNYI Ambrus, A magyar irodalomtörténetírás forrásai 9 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 155; BAJZA József, „A' Ligethez”, in *Aspasia*, szerk. KOVACSÓCZY Mihály (Pest: Landerer Nyomda, 1824), 81–82; JÚLIUSZ [BAJZA József], „Philomélához”, in Uo., 12–13; JÚLIUSZ [BAJZA József], „Lantos”, in Uo., 75–76; JÚLIUSZ [BAJZA József], „Súlyomvár: Töredék”, in Uo., 83–84; JÚLIUSZ [BAJZA József], „Égi háború”, in Uo., 156.

43 Bajza Toldynak, [1824.] júl. 16., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 158.

44 Bajza Toldynak, [1824. máj. 6.], in Uo., 132.

korlatához hasonló stratégiát kínáltak fel. A kérdésben a két barát között kibontakozott vita alkalmat ad arra, hogy betekintsünk Toldy szerzői névhasználatáról és az írói karrierépítésről való gondolkodásába.

Toldy a versek kiadásakor a korra jellemző gyakorlatot érvényesítette. A kiadói feladatokat ekkoriban ugyanis az írók és barátaik végezték, akik fontos szerepet vállaltak a publikálásban, miközben a szövegkorpuszokat felhasználták irodalmi programjuk alátámasztására.⁴⁵ Toldy a nemzeti irodalom megteremtésének jegyében a maga ízlése szerint alakította át és adta ki Bajza verseit.⁴⁶ A korabeli irodalomból szerinte nem hiányozhatott barátja, akinek már 1822-ben fényes költői karriert jósol: „te dicsleni születted; ugy születted, hogy meg ne halj; ne öld-el hát magadban a dicsvágyat, sőt gerjeszd”.⁴⁷ 1826. március 26-i levelében a következő dicsérő szavakkal próbálja ösztönözni: „[v]ettem magam a napokba, s minden darabjaid el-olvastam. Hogy ne pirúlj, tartsd-be füled mikor azt súgom, hogy *te*, a te manierodban mindég első lyricusunk maradsz s hogy *egyáltalában* is egyik lyricusunkat sem teszem elédbe. Himfy, Berzsenyi, Szemere, Kölcsey, [Kisfaludy] Károly s te hat csillagból álló nagy lyrai csillagzatunk, mely nehezen fog nevekedni valaha.”⁴⁸ Láthatóan barátja nevét egy, a Kazinczy gyakorlatából is ismert szerzői névsorba illeszti, mely gyakorlatilag Toldy lírikusi kánonját jelenítette meg.⁴⁹ Ennek érdekében különböző eszközökkel, a Kazinczy és Révai gyakorlatából ismert biztatástól kezdve a szerző tudta nélküli kiadásokig mindent megtett annak érdekében, hogy Bajza kilépjen a nyilvánosság elé, és megkezdje poétai karrierjét.

Schedel részben figyelembe vette barátja verseit illető véleményét: „annyira még is becsültem akaratomat, hogy nevedet csak az alá irtam, mely alá tenmagad irád vala”.⁵⁰ *A' Ligethez* című verset Bajza nevén jelentette meg, míg a többit Júliusz álneven tette közzé. Ezzel egyúttal hierarchikus sorrendbe állította a műveket, hiszen az álneves, így valószínűleg gyengébbnek tartott verseket elhatárolta a tökéletesebb, saját névvel jelzett életmű egy darabjától. Gyakorlatával – úgy vélte – levelezőtársát nem sodorhatta veszélybe, hiszen mint írja: „neved nincs

45 HÁSZ-FEHÉR Katalin, „Az intencionáltság szintjei a szerzői és a kiadói kötetekben”, in *A látható könyv: Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Klasszikus – magyar – irodalom – történet: Tanulmányok 2, 55–82 (Szeged: Tiszatáj Könyvek, 2006), 74–77.

46 Toldy Bajzának, 1824. júl. 14., in *BAJZA és TOLDY, Levelezése...*, 155.

47 Toldy Bajzának, 1822. szept. 9., in *Uo.*, 40.

48 Toldy Bajzának, 1826. márc. 26., in *Uo.*, 297.

49 Vö. MERÉNYI Annamária, „A beavatás kánonja és a szerzői név szerepe Kazinczy körében”, in *A magyar irodalmi kánon a 19. században*, szerk. TAKÁTS József, 57–72 (Budapest: Kijárat Kiadó, 2000), 61–62.

50 Toldy Bajzának, 1824. júl. 14., in *BAJZA és TOLDY, Levelezése...*, 155.

ott, s ha volna is, változtathatsz még”.⁵¹ Toldy szerint a szerző a választott névtől függetlenül fenntarthatja magának a jogot a későbbi kiadások szövegének javítására. Ugyanakkor megállapítja, hogy az esetleges „névtelenségnek nem célja magát épen rejtteni, csak az, hogy fel ne szólíttassunk érte felelésre”.⁵² Azaz megkülönbözteti a szerzői névhasználat két módját, a pusztán rejtőzködésre és szerepjátszásra szolgáló maszkos szerzői névhasználatot, illetve a kritika általi közvetlen felelősségre vonás elkerülését szolgáló diszkrét vagy státuszemelő szerzői névhasználatot. Az utóbbi esetben a szerző az álnév védelmében műveit elvetheti, vagy tovább csiszolhatja egy tökéletesebb kiadás számára anélkül, hogy írói karrierjét veszélybe sodorná. Ez az elképzelés a kritika tanító szerepét is érvényesíteni hagyta, hiszen kiküszöbölte azt a problémát, hogy a recenziók csak a nyomtatásban megjelent művekben fedezik fel a hibákat, amelyeken a szerzők már nem tudtak változtatni.⁵³ A Júliusz név beteljesítette feladatát, amikor a *Tudományos Gyűjtemény*ben az X. ájél alatt író Lassú István az *Aspasiáról* szólva élesen gúnyolódott a *Philomelához* című versen annak érthetlensége miatt.⁵⁴ Toldy azonban nem tulajdonított nagy jelentőséget az esetleges lelepleződésnek sem.⁵⁵ Mindenesetre szívesen tanácsolja a következőt: „[a]mi az aláírást illeti, meg fogom tenni parancsodat. Nevettem leveled azon helyén, ahol a Júliusz ellen buzogsz; mivel látom, hogy igazi antipathiád van ellene, nincs mit csinálnom egyebet, mint szót fogadni neked, s a nevet soha nem említeni többé. S pedig nagyon jó, lásd, ha az ember tart magának egy álorcztát, melly alá, ha egykor az eset kívánná, rejttezhetik”.⁵⁶ Toldy kritika által kifogásolt Schiller-fordítása negatív tapasztalataiból már tudta, hogy szerencsés lehet álnév mögé rejtőzni, hiszen így egy kellemetlen szituációban ballépéseikért nem közvetlenül őt vonhatják felelősségre, hanem csak egy álszemélyiséget.⁵⁷ A későbbi változtatások lehetőséget kínáltak arra, hogy egy újabb kiadás során a zsengeket a szerzői szövegkorpusz részeként

51 Uo.

52 Toldy Bajának, 1824. júl. 23., in Uo., 163.

53 DÁVIDHÁZI Péter, *Hunyt mesterünk: Arany János kritikus öröksége* (Budapest: Argumentum Kiadó, 1994), 25.

54 x [LASSÚ István], „Aspasia első Kötet. Szerkeszté Kovacsóczy Mihály. Pesten kiadó Fűskúti Landerer Lajos. 1824. (8-rét 1. 192. Ára 1. for. pengőben)”, *Tudományos Gyűjtemény* 8, 9. sz. (1824): 84–104, 87–91.

55 Toldy Bajának, 1824. júl. 23., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 163.

56 Toldy Bajának, 1825. máj. 10., in Uo., 215.

57 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet, Irodalomtudomány és kritika* (Budapest: Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó, 2004), 320, 331.

ismerjék el. Toldy itt vázolt gondolkodásmódja nem csak baráti ajánlat maradt, hanem megjelent névhasználati gyakorlatában is.⁵⁸

Elképzelhető, hogy Schedel barátja költői érdemeit kívánta hangsúlyozni az idegen eredetű Júliusz név megalkotásával. A névválasztás konkrét okairól azonban nincsenek információk, levelezésükben is csak a bejelentéssel találkozunk, ugyanúgy, mint amikor választott nevét, a Toldyt közölte Bajzával.⁵⁹ A pszeudonima ugyanakkor kapcsolódhatott a korban divatos írói névadási gyakorlathoz, sőt a poétává avatás gesztusának is tekinthető, így Toldy komoly szerepet szánhatott neki Bajza költői karrierjének kiépítésében. Ezt a gyakorlatot példázza a Döbrentei Gábor által Dukai Takács Juditnak adományozott Malvína név is. Kazinczy Ferenc viszont a Macpherson *Ossián*jából származó nevet meszterként tartotta, míg a bibliai Juditot idegennek és költőietlennek vélte, ezért a levelezésében a Dudi névalakot próbálta meghonosítani.⁶⁰ Schedel írói névválasztása is hasonló módon történhetett, hiszen valószínűleg imponált számára a Toldy név mögött álló mondai hős ereje, bátorsága és lovagiassága.⁶¹ A Júliusz kiválasztását továbbá az is indokolhatta, hogy a közölt versek közül többet (*Lantos*, *Philomélához*, *Égi háború*) Toldy klasszikus darabnak tekintett, így a névválasztással fokozhatta azok antik hatását.⁶²

Toldy önleplező levelét követően Bajza úgy értékelte, hogy az *Aspasia* írói életében „[e]pochát csinált”, ami után már nem folytathatja az általa elképzelt módon poétai karrierjét.⁶³ Félelme egyszerre származhatott vélt hipochondriájából vagy egy individualistább szerzőfelfogásból.⁶⁴ Utóbbi esetében az írók tevékenységükkel jó hírüket, karrierjüket kockáztatták, hiszen az 1820-as évek közepére lassan legitimmé váló kritika által mindannyian felelősségre vonhatóvá váltak, ami jogos félelmet váltott ki belőlük.⁶⁵ Bajza úgy gondolta, hogy az alkotás a szerző egyéni teljesítménye, amelyről a kiadó, a publikum és a kritika csak véleményyt mondhatnak, de nem módosíthatnak rajta önkényesen.⁶⁶ Bajza szerint a szerzői névhasználat során a szerkesztő megválasztása fontos, hiszen ő az, aki leginkább

58 Uo., 339–346.

59 Toldy Bajzának, 1824. júl. 24., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 155; Toldy Bajzának, 1826. márc. 26., in Uo., 297; DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, 326.

60 MERÉNYI, „A beavatás...”, 65.

61 DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, 326.

62 Toldy Bajzának, 1824. júl. 21., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 161–162.

63 Toldy Bajzának, 1824. júl. 14., in Uo., 155; Bajza Toldynak, [1824. júl. 28.], in Uo., 165; Bajza Toldynak, [1824.] júl. 18., in Uo., 158–159.

64 Bajza Toldynak, [1824. júl. 28.], in Uo., 165.

65 DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, 255–258.

66 Bajza Toldynak, [1826. nov. 18.], in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 353.

tudhat a nomen mögött rejtőző személyről, akinek így hatalmában áll a leleplezés. Pontosan ezért tiltakozott Kovacsóczy ellen, hiszen az *Aspasia* redaktorát megbízhatatlannak tartotta, így komoly esélyt adott a lelepleződésére. Ez egyet jelentett költői gyengeségeinek publikussá válásával, ami szerint véget vehetett írói karrierjének.⁶⁷ Bajza igyekezett kimenteni magát, ezért egyrészt elítélte barátja és Kovacsóczy tettét; másrészt elhatárolódott a szövegektől, amelyek magukon viselték Toldy módosításait; harmadrészt magát a Júliusz nevet utasította el, amely képtelen volt inkognitója megvédésére.⁶⁸ Amikor Toldy a *Hébé*-ben újra engedélye nélkül és a szóban forgó álnévvel kívánja közölni a *Széphalom* című epigrammát, akkor Bajza kifakad: „[r]út és nevetséges *Júliusz* nevedet add oda a honnan vetted és többé reám ne ruházd”.⁶⁹ Akaratának megfelelően műve saját neve alatt jelent meg az 1826-os *Hébé*-ben.⁷⁰ Joggal tehető fel a kérdés, mi indokolhatta Bajza haragját, amikor a szerzői névhasználatról egyáltalán nem idegenkedett, hiszen szerint ez elősegítheti a véleményközlést, sőt ezt a gyakorlatot a *Kritikai Lapok* egyik alapelvénél vette, ahol a névhasználatra úgy hivatkozott, mint olyan eszközre, amely képes megvalósítani az elfogulatlan kritikát.⁷¹ Ezen túl sokkal inkább magyarázható Bajza kifakadása azzal, hogy a Toldy által választott név nem felelt meg az általa vallott névalkotási elveknek. A nomen kiválasztásánál egyrészt az eufóniát, másrészt a magyaros nevek használatát jelölte meg kritériumként. A megfelelő név kiválasztására olyan retorikai fogásként tekintett, mellyel szerint megnyerhető a magyar nemzeti közösség jóindulata (*benevolentia*) és kellőképpen figyelemfelkeltő (*attentio*) is.⁷² Bajza a Júliusz pszeudonima láttán Caesarra asszociált, akinek háromtagú neve inkább Toldy ízléséhez illeszkedett, mint az övéhez.⁷³ Bajza az elveihez szigorúan ragaszkodott, hiszen ezen kívül nem találunk nála idegen hangzású álnevet. Elképzelései csak a pszeudonimák kiválasztására vonatkoztathatóak, míg a szintén használt áljelekre (pl. ***, 333) már nem.⁷⁴

A *Tudományos Gyűjtemény*-ben megjelent negatív kritika elegendő volt Bajzának arra, hogy Júliuszt és műveit elutasítsa, majd Toldy szövegkorpuszához ren-

67 Toldy Bajzának, 1824. júl. 14., in Uo., 155; Bajza Toldynak, [1824.] júl. 18., in Uo., 158–159.

68 Bajza Toldynak, [1824.] júl. 18., in Uo., 157–158.

69 Bajza Toldynak, 1825. máj. 7., in Uo., 213–214.

70 BAJZA József, „Széphalom”, in *Hébe*, szerk. IGÁZ Sámuel (Bécs: Grund Leopold, 1826), 222.

71 FEKETE Norbert, „»...a névtelenség kárhóztatik főképp«: A szerzői névhasználat és a kritika státusza a 19. század első évtizedeinek magyar irodalmában”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121, 3. sz. (2017): 315–354.

72 Bajza Toldynak, 1824. dec. 16., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 181.

73 Bajza Toldynak, [1824.] júl. 16., in Uo., 158.

74 GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978), 519.

delje.⁷⁵ A kortársak többsége viszont elégedett volt a versekkel. A *Gemeinnützige Blätter*ben Johann Cristoph Rössler külön kiemelte a költemények szépségét.⁷⁶ Kisfaludy Károly elmarasztalta Toldyt, mert Júliusz versei nem az *Aurorába* kerültek. Ezek közül a *Lantost* az *Aspasia* legjobb versei közé sorolta.⁷⁷ Kazinczy Kasán, gróf Dessewffy Józsefnél ismerkedett meg az almanachhal, melynek Dessewffy maga is a munkatársai közé tartozott.⁷⁸ Kazinczy így első kézből szerezhetett tudomást Júliusz kilétéről. A széphalmi mester csak a kötetben megjelent költeményekkel, köztük Bajza verseivel volt elégedett, amikről 1824. augusztus 27-én Guzmics Izidornak így nyilatkozik: „én ősz fővel, 's Döbrönte a' férjfi kor erejében, nem írigyli e Vörösmartinak, Kovacsóczynak, Júliusznak, Emílnak némelly itt állott Versezeteiket? [...] 'S kivált annak a' Júliusznak dolgozásaiban látok valamit, a' mi idővel ragyogni fog egünkön”.⁷⁹ Az *Aspasiáról* szóló véleményét lényegileg azonos tartalommal közvetítette levelezőpartnerei, így Nemesapáti Kiss Sámuel, Kis János és Fáy András felé, viszont ezekben a szövegekben már következetesen a Bajza nevet használta, így a Kazinczy-levelezés útján a Júliusz álnév az irodalmi nyilvánosságban már 1824-ben lelepleződött.⁸⁰ Ez azonban nem zárta ki, hogy Bajza szerzősége más módon, más körökben is ismertté váljon.

A kellemetlenségek elkerülése érdekében Bajza csak személyes jóváhagyása mellett engedélyezett bármilyen kiadói tevékenységet Toldynak.⁸¹ Kénytelen volt ehhez az eszközhöz folyamodni, bár sok értelmét nem látta, amit jól mutat, hogy egymást követték Toldy önkényes kiadói változtatásai.⁸² Bajza a *Philomélához* és az *Égi háború* újraközléséhez azonban még javítva sem járult hozzá, míg a másik három vers korrigálva már életében az életműve elismert részévé válhatott.⁸³ Ezek közül a *Lantost* Toldy 1828-ban a *Handbuch*ban szerzői jóváhagyással jelentette meg újra, immár Bajza nevével. Ez a verzió a Júliusz-vita szempontjából jelentős,

75 x [LASSÚ], „Aspasia első...”, 84–108; Bajza Toldynak, 1824. dec. 16., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 181.

76 Johann Cristoph RÖSSLER, „Vaterländische Ehre”, *Gemeinnützige Blätter*, 1824. júl. 4., 425–426.

77 Toldy Bajzának, 1824. júl. 14., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 155.

78 Uo., 581.

79 Kazinczy Guzmics Izidornak, 1824. aug. 27., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 19:181.

80 Kazinczy [Nemesapáti] Kiss Sámuelnek, 1814. aug. 29., in KAZINCZY, *Levelezése...*, 185–186; Kazinczy Kis Jánosnak, 1824. szept. 23., in Uo., 19:202; Kazinczy Fáy Andrásnak, 1824. okt. 22., in Uo., 23:351.

81 Bajza Toldynak, [1826. nov. 18.], in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 354.

82 Bajza Toldynak, 1826. nov. 18., in Uo., 353.

83 Bajza Toldynak, 1826. okt. 29., in Uo., 348. Vö. BAJZA József, Összegyűjtött munkái, kiad. BADICS Ferenc, 6 köt. (Budapest: Franklin-Társulat, 1899–1901), 1:337–338, 355; *Handbuch der ungrischen Poesie*, Hg. Julius von FENYÉRI und Franz TOLDY, 2 köt. (Pesth–Wien: G. Kilián–K. Gerold, 1828), 2:293–294.

hiszen az itt közölt, módosított változattal valósult meg az új kiadás, amely a szerző, a szerkesztő, az olvasó, valamint a kritika szempontjait is figyelembe vette.⁸⁴ A mellékelten publikált életrajzban, amelynek megjelenése ellen Bajza tiltakozott, Toldy érkezettnek látta az időt barátja Júliusz néven megjelent verseinek nyilvános leleplezésére, amit valószínűleg indokolt a *Lantos* javított kiadásának közlése is.⁸⁵ Toldy ekkor már nem tartotta szükségesnek az álnevet, hiszen az itt közölt vers már nem árthatott barátja karrierjének. Az álarc levétele mellett az is indukál szolgálhatott, hogy Bajza a vita során elhatárolódott a Toldy által adományozott névtől. A *Handbuch*ra vonatkozó reakciója azonban ismeretlen, mivel ekkor már Pesten élt, így valószínűleg szóban közölte véleményét.⁸⁶ Figyelemre méltó indok lehetett a maszk nyilvános levételére akár az is, hogy Toldy *Handbuch*jának munkatársa, Stettner György itt lépett be az irodalmi életbe mint Julius Fenyéri, azaz Fenyéri Gyula. A két Júliusz elkülönítése akár elegendő indok lehetett a Bajza-biográfia kiegészítésére is.⁸⁷

Összegzés

A vizsgált esetekből látható, hogy a klasszikus századforduló két eltérő pillanatában egyaránt felmerült a szerzői névhasználat egy olyan alkalmazási területe, amikor az író azért nem vállalta nevét, hogy megismerhesse a kritika véleményét, és azt figyelembe véve javítsa műveit egy későbbi kiadás számára. Ráday esetében a társadalmi státusz védelme mellett a kritikai véleményekre is kíváncsi költő arra törekedett, hogy nevének elhallgatásával, vagyis a diszkrét szerzői névhasználat alkalmazásával, elfogulatlan bírálatra ösztönözze recenzenseit. Elképzelései azonban korántsem voltak szinkronban ifjú szerkesztői, vagyis Kazinczy és Batsányi megfontolásaival, akik abban voltak érdekelték, hogy a báró névvel vállalt költeményekkel legitimálja vállalkozásukat, a *Magyar Museum*ot. A Júliusz-vitában Toldy a státuszemelő szerzői névhasználat eszközét elsődlegesen azért alkalmazta, hogy segítse Bajza írói karrierjét és a nemzeti irodalom megteremté-

84 Bajza Toldynak, 1826. okt. 29., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 349; Toldy Bajzának, 1826. nov. 3., in Uo., 351; Bajza Toldynak, 1827. márc. 31., in Uo., 399; Toldy Bajzának, 1827. ápr. 12., in Uo., 402; Bajza Toldynak, 1827. ápr. 20., in Uo., 404.

85 Julius FENYÉRI und Franz TOLDY, „Bajza”, in FENYÉRI und TOLDY, *Handbuch der...*, 2:267; Bajza Toldynak, 1826. okt. 29., in BAJZA és TOLDY, *Levelezése...*, 348–349.

86 Uo., 521.

87 BAJZA József, „A' lantos: Románcz”, in FENYÉRI und TOLDY, *Handbuch der...*, 2:293–294; DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, 321.

séhez hozzájáruljon a kiadott szövegekkel. Ezzel szemben a kritikai vélemények megismerése inkább másodlagosnak számított. A szövegeket a kritika vegyesen fogadta, de az álnév megvédelte Bajzát a negatív következményektől, így a *Lantos* korrigált verziója a *Handbuch*-ban már a szerzői életmű szerves részévé válhatott. Bajza, aki akaratán kívül lett alanya Toldy elképzeléseinek, azonban korántsem fogadta nyugodtan barátja írói autonómiát sértő lépéseit, vagyis az önkényes szerzői névválasztást és a versek engedély nélküli kiadását. Kettejük vitája hosszú távon hozzájárult ahhoz, hogy kialakítsák a *Kritikai Lapok* szerzői névhasználati stratégiáját és megfogalmazzák a korrektnek tekinthető szerkesztői magatartás szabályait.